

עונש הרציעה - על מעשה אונס ?!

תנוצית שיחה לפר' משפטים (לקו"ש חי"א)

ומסרב לצאת לחירות - הרי מגלה הוא בזה למפרע שאינו מתבייש בגניבתו. ואם-כך, סופו מוכיח על תחילתו שעבר על הצינוי "לא תגנוב" וגנב מצד תכונתו הרעה ולא (רק) מצד דוחקו, ומשום כך נרצע כעת על פעולת גניבתו בעבר.

בהתאם לכך יש להסביר גם בנוגע ל'מוכר עצמו', שאמנם בשעת מעשה אין להענישו ברציעה, כיון שהוא אונס מצד דוחקו. אך כשלאחר מכן מסרב הוא לצאת לחירות - מתברר למפרע שכשמוכר את עצמו מתחילה היה זה מרצונו הטוב שלא כל-כך אכפת לו להיות עבד, ועל-כך יש לעונשו. שכן אמנם מצד אהבתו לאשתו ובניו הוא אונס, אך מכך שאומר גם "אהבתי את אדוני", הוברר הדבר שמלכתחילה לא היה אכפת לו להימכר לעבד.⁵

ועל-פי-זה תתורץ שאלה נוספת, והיא: מדוע אומרים שטעם רציעת עבד שנמכר בגניבתו הוא משום ששמע "לא תגנוב" (ולמרות זאת הלך וגנב), הרי לכאורה מתאים יותר לומר שהטעם לרציעתו הוא מפני ששמע "כי לי בני-ישראל עבדים" ולמרות זאת הלך וקנה אדון לעצמו באומרו עכשיו "לא אצא חופשי" ?

ולפי הג"ל מובן: היות שסירובו עכשיו הוא בשל היותו אונס (מצד אהבתו לאשתו ובניו), לפיכך, יש לעונשו על זה שגנב דווקא - היות שסופו מוכיח על תחילתו שגנב מצד תכונה רעה שבנפשו.

ועל-דרך-זה יש לומר ב'מוכר עצמו' שהוא נענש ברציעה על כך ש"הלך וקנה (מלכתחילה) אדון לעצמו", ולא על כך שאומר כעת "לא אצא חופשי" - מפני שכעת הוא מוכיח על תחילתו, ואם-כן יש לעונשו על כך שקנה מלכתחילה אדון לעצמו.

דיני עבד עברי נחלקים לשני סוגים: האחד - 'מכרוהו בית-דין', כלומר, גנב הנתפס בגניבתו ואין בידו להחזיר - בית-דין מוכרים אותו לשש שנים¹. והשני - 'מוכר עצמו', כלומר, אדם המוכר את עצמו לעבד מצד קשיים כלכליים.

ובשניהם, אם לאחר שש שנים חפץ העבד להישאר עוד אצל אדונו (באומרו "אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני") - רוצעים את אדונו הימנית במרצע, ומזכירים לו שיהודי צריך להיות עבד רק של הקב"ה².

וצריך להבין: מדוע מגיע לעבד עונש שיש בו ביזוי כה גדול ומום כרציעה, הרי מדובר כאן (בדרך-כלל) על אדם שדלותו העבירה אותו על דעתו, וגנב כדי להשקיט את רעבונו ורעבון בני ביתו ? כמו-כן יש לשאול גם בנוגע ל'מוכר עצמו' שעשה זאת מצד שעניותו הציקה לו עד כדי כך שעשה מעשה בניגוד לטבעו וקיבל על עצמו את מרות האדון ?

ועל-דרך-זה כשדווקא³ עכשיו להישאר אצל אדונו - אין להענישו עד כדי כך, שהרי אונס הוא מצד אהבתו הטבעית לאשתו ובניו (כפי שטוען "אהבתי.. את אשתי ואת בני"), ואם ישוחרר מעבדותו - יהיה מוכרח להיפרד מהם.

מבאר הרב: כשאדם גונב, סביר להניח שעשה זאת באונס עקב מצוקתו הכספית, ואכן על כך אין להענישו בעונש חמור של רציעה⁴. ומוכן איפוא, שאדם אמור להתבייש בגניבתו (שקרתה מתוך אונס), וכשנמכר לעבד ומתפרסם הדבר שנמכר לעבד בשל גניבתו, הרי הוא מצטער ומתחרט על-כך כל זמן שהותו אצל האדון ומצפה לשחרורו.

אך עבד זה שבעת שחרורו (לאחר שש שנים) חפץ הוא להישאר עבד אצל אדונו

¹ ואת כסף מכירתו משלמים לנגב.

² "כי לי בני ישראל עבדים" - עבדי הם ולא עבדים לעבדים (שמות כא, ו וברש"י).

³ העבד שמכרוהו בית-דין או שמכר את עצמו.

⁴ ומטעם זה גם לא כל גנב נענש בעונש זה של רציעה.

⁵ ומשום כך נרצע על ש"הלך וקנה (מלכתחילה) אדון לעצמו".